Lagutskottets betänkande 1981/82:4

om förmynderskap och godmanskap

Ärendet

I betänkandet behandlas två motioner, 1979/80:230 och 1980/81:1192, vari tas upp frågor om bl. a. omyndighetsförklaring, utseende av god man samt arvode till förmyndare och gode män.

Utskottet har inhämtat remissyttranden över motionerna från socialstyrelsen, statens handikappråd, hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Svenska kommunförbundet, Stockholms sociala centralnämnd, Göteborgs överförmyndarnämnd, Sveriges advokatsamfund, Riksförbundet FUB för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna, Riksförbundet för social och mental hälsa, Svensk kuratorsförening och Föreningen Sveriges överförmyndare.

Motionerna

Yrkanden

I *motion 1979/80:230* av Ann-Cathrine Haglund m. fl. (m) begärs en översyn av reglerna om godmanskap.

I *motion 1980/81:1192* av Inger Lindquist (m) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförs om en skyndsam utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap.

Motiveringar

I *motion 1980/81:1192* erinras om att syftet med 1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen var att väsentligt nedbringa antalet omyndighetsförklaringar. Enligt motionären har bl. a. de motivuttalanden som gjordes i samband med lagstiftningens tillkomst framtvingat en rättstillämpning som ofta illa svarar mot verklighetens behov av godtagbara lösningar. Från skilda håll – bl. a. i en uppsats 1979 vid Stockholms universitet – har påtalats att lagen inte längre ger skydd åt dem som kan behöva stöd och hjälp mot påtryckningar av närstående eller andra personer. Enligt motionärens uppfattning är det ytterst otillfredsställande att lagen förutsätter full rättshandlingsförmåga hos personer som kan befinna sig bortom rationellt tänkande och handlande. De bör i stället av lagen skyddas mot krav på att de skall medverka vid ekonomiska transaktioner eller vid politiska val. Även reglerna om god man bör ses över i skilda hänseenden, hävdar motionären. Mot bakgrund av svårigheterna att rekrytera lämpliga personer som är villiga

att vara gode män bör man undersöka hur arvodes- och ersättningsfrågan lösts i praktiken. En annan fråga som bör övervägas är huruvida vissa personer tar på sig alldeles för många godmanskap. När det gäller handläggningen av godmansärenden har det anmärkts på att anhöriga till den som behöver god man inte tillfrågas och ofta blir överraskade av det personval som gjorts. Motsvarande förhållande har påtalats när det gäller förordnande av förmyndare. Den begärda utvärderingen av förmynderskaps- och godmansreglerna bör ske snabbt, anser motionären.

I *motion 1979/80:230* anförs att det från kuratorshåll påpekats att reglerna om godmanskap är otillfredsställande av flera skäl. Reglerna för vem som kan utses till god man är oklara. De anhöriga underrättas inte alltid om att god man utsetts. Till god man utses ibland någon som är i konflikt med de anhöriga eller som har för många godmanskap. God man skall när han tillträder godmanskapet alltid förteckna tillgångar och skulder. Det borde också krävas att vittne skall närvara när förteckningen uppgörs eller när gode mannen går in i lägenhet, öppnar bankfack m. m. Motionärerna framhåller att godmanskap är mycket vanliga och kan förväntas bli än vanligare i framtiden, bl. a. eftersom antalet åldringar ökar. En översyn av reglerna om godmanskap är enligt motionärerna därför nödvändig.

Gällande ordning

Omyndighetsförklaring, förordnande av god man

Reglerna i föräldrabalken (FB) om omyndighetsförklaring och om förordnande av god man fick i huvudsak sin nuvarande utformning vid en reform av FB år 1974 (prop. 1974:142, LU 1974:38). Reformen innebar bl. a. att väsentliga inskränkningar gjordes i då gällande omyndighetsgrunder och att möjligheterna att förordna god man vidgades.

Enligt 10 kap. 1 § FB skall den som fyllt 18 år förklaras *omyndig* av domstol, om han på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag inte kan vårda sig eller sin egendom. En förutsättning för omyndighetsförklaring är vidare att det inte är tillräckligt att god man förordnas för personen i fråga eller att han på annat mindre ingripande sätt får hjälp med vården av sina angelägenheter. I 2 § stadgas att domstol får förklara att underårig skall förbli omyndig också efter uppnådd myndighetsålder om det beträffande honom föreligger sådant fall som avses i 1 §. För den som omyndigförklaras skall rätten utse en förmyndare (11 kap. 3 § FB).

Med omyndighetsförklaring följer vissa rättsverkningar. Sålunda gäller enligt 10 kap. 3 § att den omyndigförklarade i princip inte får råda över sin egendom eller åta sig förbindelser. Den som omyndigförklarats av domstol har ej heller rösträtt vid val till riksdagen (3 kap. 2 § regeringsformen) eller vid kommunalval (2 kap. 3 § kommunallagen). Också enligt andra författ-

ningar gäller vissa inskränkningar beträffande den som är omyndigförklarad.

Ansökan om omyndighetsförklaring får göras av den som ansökningen gäller, hans make och närmaste fränder, överförmyndaren samt, då fråga är om underårig, av förmyndaren.

I mål om omyndighetsförklaring gäller som huvudregel att domstolen skall utfärda föreläggande för den ansökningen avser att svara i målet. Vidare skall rätten förordna biträde att bevaka hans rätt i målet om det ej är uppenbart att biträde inte erfordras. Föreläggande behöver dock inte utfärdas om ansökningen gjorts av den vars försättande i omyndighet det är fråga om eller denne medgivit ansökningen. Är det uppenbart att han inte förstår vad saken gäller eller skulle lida allvarlig skada av att delges ansökningen skall rätten förordna god man att företräda honom i målet och bevaka hans rätt. I fall av sistnämnda natur skall något rättegångsbiträde inte förordnas. Rätten får inte förklara någon omyndig utan att läkarintyg angående hans sinnestillstånd har företetts. Intyget skall vara utfärdat av psykiater eller av annan som förklarats behörig av socialstyrelsen och vara avfattat enligt formulär som fastställts av styrelsen.

Regler om förordnande av *god man* finns i 18 kap. FB. Den gode mannen är legal ställföreträdare för en person, som dock inte förlorar sin egen rättsliga handlingsförmåga i och med godmanskapet. God man kan förordnas om bl. a. en förmyndare av olika orsaker inte kan utöva förmynderskapet eller förmyndaren och den omyndige i en angelägenhet har stridiga intressen. Vidare gäller enligt 3 § att domstol kan förordna god man för den som på grund av sjukdom, hämmad förståndsutveckling, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver bistånd med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person.

Finner överförmyndaren att god man bör förordnas för någon skall han enligt överförmyndarkungörelsen (1974:1074) anmäla detta till rätten. Av 42 § socialtjänstförordningen (1981:750) följer att en socialnämnd skall anmäla till överförmyndaren om den finner att någon behöver omyndigförklaras eller att god man bör förordnas för någon eller att någon inte längre bör vara omyndigförklarad. Motsvarande skyldighet åvilar en överläkare enligt 31 § 3 p. sjukvårdskungörelsen (1972:676).

God man enligt 18 kap. 3 § FB får inte förordnas om inte den hjälpbehövande har samtyckt till förordnandet. Samtycke behöver dock inte inhämtas om hans tillstånd medför hinder häremot eller särskilda skäl föreligger.

Till god man skall enligt 5 § utses en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna. Några andra kvalifikationsgrunder anges inte i lagen. Rätten skall alltid bereda överförmyndaren tillfälle att lämna förslag på en person som är lämplig för uppdraget.

Som anförts inledningsvis var ett syfte med 1974 års lagstiftningsreform att väsentligt nedbringa antalet omyndighetsförklaringar. I propositionen (s.

116–121) anförde föredragande statsrådet bl. a. att en omyndighetsförklaring borde komma till stånd bara när det förelåg verkligt behov av en så genomgripande åtgärd. Det hjälpbehov som förelåg torde enligt statsrådet ofta kunna tillgodoses utan att förmyndare förordnades. Han pekade härvidlag på den hjälp som kunde beredas genom anhöriga, genom kommunens sociala verksamhet eller genom banks notariatavdelning, advokat eller annan förtroendeman. Han framhöll vidare att i vissa fall den enskildes behov av hjälp i rättsliga eller ekonomiska angelägenheter kunde vara så omfattande att det inte var tillräckligt med det bistånd som kunde lämnas inom ramen för sådan verksamhet. I sådana fall kunde det dock vara möjligt att bereda den enskilde erforderlig hjälp genom ett utbyggt godmansinstitut. Enligt statsrådet var det dock uppenbart att man inte helt kunde undvika omyndighetsförklaringar, särskilt i fall där det fanns en överhängande risk för att den sjuke ingår rättshandlingar som kolliderar med dem som en god man skulle komma att ingå och detta skulle medföra väsentlig skada för den sjuke. I de flesta fall torde det emellertid enligt statsrådet finnas små risker för att den sjuke på det angivna sättet skulle ingå kolliderande rättshandlingar. Särskilt liten ansåg han risken vara i de fall då den sjuke själv är på det klara med sitt behov av hjälp. Även i andra situationer, t. ex. när den sjuke var föremål för fortlöpande vård, torde man normalt kunna bortse från risken för kolliderande rättshandlingar.

Lagutskottet tillstyrkte i sitt av riksdagen godkända betänkande förslaget om ändring av reglerna angående omyndighetsförklaring. Utskottet framhöll bl. a. att det med hänsyn till omyndighetsförklaringens vittgående verkningar var angeläget att den kom till användning endast där det förelåg ett verkligt behov av ett omfattande rättsligt skydd. Ett klart belägg för att den dåvarande ordningen inte var tillfredsställande utgjorde enligt utskottet handikapporganisationernas vid upprepade tillfällen framförda önskemål om en begränsning av institutet omyndighetsförklaring och en utökning av möjligheterna att på andra sätt bistå den handikappade, när det gäller rättsliga och ekonomiska dispositioner.

Förteckning över tillgångar och skulder

FB innehåller vissa bestämmelser om förmyndarens och gode mannens redovisningsskyldighet med avseende på de förvaltade tillgångarna.

När egendom, som skall stå under förmyndarens förvaltning, första gången tillfaller underårig, skall förmyndaren inom en månad därefter ge in en förteckning över egendomen till överförmyndaren. Har någon förklarats omyndig skall en förteckning över den omyndigförklarades egendom ges in till överförmyndaren inom tre månader från det förmynderskapet inskrevs (16 kap. 2 § FB). Förmyndaren skall på förteckningen under edsansvar bekräfta uppgifternas riktighet (3 §).

På motsvarande sätt har en god man som förordnats att förvalta egendom

att ge in en förteckning till överförmyndaren över huvudmannens egendom inom en månad efter godmanskapets inskrivning (18 kap. 9 §).

Några särskilda formföreskrifter med avseende på hur förteckningarna skall uppgöras har inte meddelats.

Ersättning till förmyndare och gode män

Såväl förmyndare som gode män är berättigade till ersättning för det arbete de utfört.

En *förmyndare* äger enligt 15 kap. 19 § FB årligen uppbära skäligt arvode för uppdraget samt ersättning för sina utgifter. Arvodet och ersättningen för utgifter skall i varje särskilt fall bestämmas av överförmyndaren med ledning av de grunder som fastställs av vederbörande kommun. Arvodet och kostnadsersättningen utges av den omyndige i den mån hans beräknade årsinkomst överstiger två basbelopp eller, om ej särskilda skäl föranleder annat, i den mån värdet av den omyndiges tillgångar överstiger fyra basbelopp. I annat fall ersätts förmyndaren av kommunen.

Beslut om ersättning till *god man* fattas enligt 18 kap. 11 § FB av övermyndaren, som dessutom bestämmer huruvida ersättningen skall utgå av medel som tillkommer den för vilken god man förordnats eller av kommunala medel. Den gode mannen har alltså inte, i motsats till vad som gäller för förmyndarskap där omyndig saknar eller endast har ringa tillgångar, någon ovillkorlig rätt till arvode av kommunala medel. I de fall godmanskapet är att jämställa med ett förmynderskap, dvs. i regel när det handlar om egendomsförvaltning, kan dock överförmyndaren enligt uttalanden i samband med lagstiftningens tillkomst hämta ledning i de grunder för ersättning till förmyndare som kommunen fastställt.

Enligt Svenska kommunförbundets riktlinjer för arvode m. m. till förmyndare utgår ett normalarvode för egendomsförvaltningen av tre procent av basbeloppet, i mer komplicerade fall av sex eller nio procent. Därutöver bestäms ett visst arvode för den personliga omvårdnaden med, i regel, tre procent av basbeloppet.

En närmare redogörelse för innehållet i riktlinjerna har lämnats i utskottets betänkande LU 1977/78:2 s. 16-17.

Vissa avgöranden i rättspraxis m. m.

Högsta domstolen (HD) har under de senaste åren avgjort flera mål med anknytning till de frågor som berörs i de nu aktuella motionerna.

I målet *NJA 1977 s. 201* hade HD att bedöma bl. a. frågan huruvida god man enligt 18 kap. 3 § FB i det aktuella fallet kunde förordnas utan samtycke av den för vilken god man skulle utses (NN). Det rörde sig om en person som med hänsyn till sin höga ålder var i behov av bistånd med att förvalta sin egendom. NN vägrade att ge sitt samtycke till att en viss person, en advokat,

utsågs till god man. Frågan var då om särskilda skäl förelåg att ändå förordna god man. HD konstaterade att det kunde förväntas att NN och den gode mannen, oavsett vem som förordnades, inte skulle kunna samarbeta. Samtidigt bedömdes NN:s behov av bistånd som starkt. HD refererade ett uttalande av föredragande statsrådet i 1974 års lagstiftningsärende (prop. s. 122) av innebörd att när allvarliga brister uppstod i samarbetet mellan huvudmannen och den gode mannen kunde en omyndighetsförklaring bli aktuell. Enligt HD:s mening var emellertid möjligheterna till omyndighetsförklaring begränsade till enbart fall av psykisk sjukdom eller liknande. HD anförde fortsättningsvis:

Även om den nya lagstiftningen med det innehåll den sålunda fått kan anses ha givit upp tanken, att den enskilde bör vid behov skyddas mot att han på olika sätt eller av skilda anledningar vanvårdar eller rentav ödelägger sin ekonomi, kan inte bortses från att det med hänsyn till omgivningen kan föreligga starka sociala och andra skäl för en insiktsfull förvaltning av hans egendom. Så måste anses vara fallet i förevarande mål [– – –]. Med hänsyn till det anförda, måste, i brist på andra möjligheter att tillgodose behovet av bistånd, särskilda skäl anses föreligga för förordnande av god man.

(Målet återförvisades till tingsrätten för ny behandling.)

I målet *NJA 1978 s. 350* gällde frågan huruvida en kvinna med gravt psykiskt handikapp skulle förklaras omyndig, trots att hon kunde erhålla tillräckligt bistånd i vården av sig och sin egendom om god man förordnades för henne. Vid valet mellan omyndighetsförklaring och godmansförordnande skulle enligt HD beaktas att skillnaden mellan arten av och formerna för det bistånd som lämnas av förmyndare respektive god man inte var av någon avgörande betydelse. Enligt HD gav uttalandena i förarbetena till 1974 års ändringar inte stöd för en tolkning av 10 kap. 1 § FB som – närmast i strid med dess ordalydelse – innebar att, "sedan det konstaterats att vederbörandes sinnestillstånd är sådant att omyndighetsförklaring kan komma i fråga, graden av psykisk ohälsa i sig har betydelse vid prövningen av om omyndighetsförklaring skall ske".

HD fann att vederbörandes behov av bistånd skulle tillgodoses redan genom att god man förordnades. Ansökningen om omyndighetsförklaring lämnades därför utan bifall.

I ett under våren 1981 avgjort mål om hävande av omyndighetsförklaring, *NJA 1981 s. 291*, befanns den omyndigförklarade (JÅ) vara ur stånd att vårda sig och sin egendom på grund av hämmad förståndsutveckling och psykisk abnormitet av annat slag. Frågan gällde huruvida det kunde anses tillräckligt att god man förordnades för att bistå honom. Beträffande JÅ:s ekonomiska situation var upplyst att han förutom sin förtidspension och vissa arbetsinkomster hade ett kapital på omkring 27 000 kr. Utredningen i målet gav vid handen att det fanns en risk för att JÅ, om han blev myndigförklarad, skulle komma att förbruka sina pengar (JÅ var periodvis alkoholmissbrukare). Han

saknade å andra sidan anhöriga som var beroende av hans försörjningsförmåga och hade förklarat sig villig att låta en god man ta hand om hans pengar. HD konstaterade parentetiskt att det syntes oklart i vad mån en god man äger vidta förvaltningsåtgärder som strider mot huvudmannens vilja. HD åberopade de ovan i detta betänkande (s. 3–4) citerade uttalandena av föredragande statsrådet och lagutskottet i samband med 1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen och fann mot bakgrund av vad som upplysts om JÅ och med beaktande av de strävanden som ligger bakom den nuvarande lagstiftningen om omyndighetsförklaring att det var tillräckligt att god man förordnades för honom – HD:s minoritet (två ledamöter) ville inte häva JÅ:s omyndighet.

I ett av Svea Hovrätt år 1980 avgjort ärende *(Rättsfall från hovrätterna 20:80)* fann hovrätten särskilda skäl föreligga att förordna god man enligt 18 kap 3 § FB utan samtycke från den för vilken god man skulle förordnas. Denne hade skriftligen motsatt sig ett godmansförordnande men antogs av läkare ändock kunna vara villig att samarbeta med en ev. god man. Hovrätten ansåg mot bakgrund härav och av det i förarbetena till 18 kap. 3 § FB angivna intresset att så långt möjligt låta godmansförordnanden ersätta omyndighetsförklaringar att särskilda skäl för förordnande av god man förelåg.

I detta sammanhang bör nämnas att riksdagens ombudsmän (JO Wigelius) under senare tid avgjort flera ärenden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen (*JO:s ämbetsberättelse 1980/81 s. 20 f*). JO har bl. a. tagit upp vissa frågor rörande god man enligt 18 kap. 3 § FB. I ett ärende uttalade JO, angående regeln om att krav på samtycke till förordnande av god man från den det rör kan efterges om särskilda skäl föreligger, att det rör sig om en undantagsregel, som skall tillämps med försiktighet. JO anförde att frågan huruvida hinder mot inhämtande av samtycke föreligger tydligtvis närmast är en medicinsk bedömningsfråga och hindret bör därför i allmänhet styrkas med läkarintyg. Det kan ibland vara förenat med svårigheter att erhålla sådant intyg, men möjligheten bör som regel undersökas. För att överförmyndares eller annan ej sakkunnigs bedömning skall kunna godtagas fordras enligt JO uppenbarligen att de skäl varpå bedömningen grundar sig framläggs och de bör självfallet dokumenteras i akten.

I ett annat ärende uttalade JO, angående spörsmålet huruvida förmyndare bör förordnas när det föreligger risk för kolliderande rättshandlingar mellan huvudmannen och en god man, bl. a. följande.

Det är därför – vilket kan synas något paradoxalt – i allmänhet på det sättet att personer som är så handikappade att de alldeles saknar förmåga till initiativ och självständigt handlande ej kan förklaras omyndiga. (Jämför rättsfallet NJA 1978 s. 350.) I andra fall, där psykiska störningar av så allvarlig art inte föreligger, blir utrymmet för godmansalternativet mera begränsat, fastän intresset av att ej utnyttja mera ingripande åtgärd än nödvändigt naturligen samtidigt väger desto tyngre.

Väl i linje med gode mannens uppgifter ligger tydligen många gånger att genom lämpliga föreställningar söka förmå sin huvudman att inte begagna sig av sin rättsliga handlingsförmåga till skada för sig själv. Som framhållits i överförmyndarens yttrande i detta ärende skall den gode mannen också sörja för huvudmannens person. För gode män och övermyndare kan det vara mycket svårt att bedöma hur långt det är lämpligt att gå i strävan att söka bromsa huvudmannens dispositioner under hänsynstagande till det förhållandet att han är myndig. Kan huvudmannen inte avhållas från skadliga dispositioner med mindre han direkt förvägras rådigheten över sin egendom står dock endast omyndigförklaring till buds. Det är då överförmyndarens skyldighet att göra ansökan därom, såvitt han bedömer övriga förutsättningar vara för handen. Det kan inte gärna vara fel av överförmyndaren att förklara detta för den berörde. Möjligheten att begära omyndigförklaring får dock inte begagnas som ett hot. Det måste fasthållas att avgörandet ankommer på domstolen, liksom det är domstolens sak att taga ställning till en begäran från huvudmannen om att god man ej längre skall vara förordnad för honom.

JO framhöll sedan att när överförmyndaren, som så småningom skett i det aktuella fallet, yrkat omyndighetsförklaring, domstolens förordnande enligt 10 kap. 14 § FB kunde begäras (interimistiskt beslut om omyndighetsförklaring). Hade sådant förordnande inte meddelats kunde i princip inte heller i denna situation huvudmannen förvägras förfoga över sin egendom.

Tidigare riksdagsbehandling

Frågan om en översyn av bestämmelserna om omyndighetsförklaring m. m. aktualiserades i riksdagen genom tre motioner vid 1976/77 års riksmöte.

I en motion (1976/77:657) framhölls bl. a. att rättstillämpningen efter 1974 års ändringar av förmynderskapsreglerna hade fått till följd att en person, som är gravt psykiskt sjuk och kontinuerligt vårdas på sjukhus, ofta inte omyndigförklarades och därigenom kunde behålla sin rösträtt. Å andra sidan kunde det bli nödvändigt att omyndigförklara en psykiskt sjuk person, vars sjukdom inte var av så allvarligt slag att den föranledde sjukhusvård. Denne skulle då också förlora sin rösträtt. Motionären fann en sådan ojämlikhet otillfredsställande och föreslog att reglerna skulle ses över.

Lagutskottet konstaterade i sitt av riksdagen godkända betänkande LU 1977/78:2 med tillfredsställelse att antalet omyndighetsförklaringar i Stockholm gått ned kraftigt efter den 1 januari 1976 och att syftet med 1974 års reform således uppnåtts. Med hänsyn till att risken för kolliderande rättshandlingar inte kunde anses vara särskilt stor när den sjuke kontinuerligt vistades på vårdinrättning ansåg utskottet det följdriktigt att omyndighetsförklaringar mestadels kom i fråga beträffande personer som inte var i behov av sjukhusvård. Utskottet fann att förlusten av rösträtten enligt utskottets mening inte kunde tillmätas någon betydelse vid bedömningen av om en person behöver omyndigförklaras eller ej. Utskottet avstyrkte motionen i denna del.

I en annan motion (1976/77:245) föreslogs att omyndighetsförklaringar obligatoriskt skulle omprövas, exempelvis vartannat år. Utskottet hänvisade till att riksdagen två år dessförinnan i samband med föräldrabalksreformen hade behandlat frågan om obligatorisk omprövning av förmynderskap. Motionsförslag härom hade avvisats med motivering att en sådan omprövning i vissa fall skulle kunna vara till nackdel och understundom även till skada för den omyndige. Utskottet hade i stället tillstyrkt ett förslag i prop. 1974:142 om införande av en skyldighet för överförmyndarna att årligen granska alla förmynderskap som inte avsåg underåriga och att ge överförmyndarna rätt att vid behov ansöka om hävande av omyndighetsförklaring. Motionen avstyrktes av utskottet och avslogs av riksdagen.

Med anledning av ett annat motionsyrkande (1976/77:653) föreslog utskottet en ändring i 10 kap. 15 § FB av innebörd att en omyndighetsförklaring skall kunna hävas även utan företeende av läkarintyg om det föreligger synnerliga skäl härför.Utskottet pekade bl. a. på att det undantagsvis kunde förekomma fall där det är helt omöjligt att få fram sådant intyg eller där ett uppfyllande av kravet på läkarintyg skulle dra med sig orimliga kostnader.

Utskottet behandlade vidare ett motionsyrkande (i motion 1976/77:657) om en samlad översyn av bestämmelserna om arvodering av förmyndare. I motionen hävdades bl. a. att det av Svenska kommunförbundet rekommenderade taxesystemet motverkat avsikten med 1974 års reform i denna del, nämligen att förmyndare i betydligt större utsträckning än tidigare skulle ägna sig åt vården och omsorgen om myndlingens person. Utskottet konstaterade att det alltjämt torde föreligga vissa brister när det gäller arvoderingen av förmyndare, men att bristerna inte var av sådan karaktär att de kunde motivera en allmän översyn av arvodessystemet. Enligt utskottets mening fick det i första hand ankomma på de kommunala myndigheterna att se över reglerna. Utskottet utgick från att Kommunförbundet noga följde utvecklingen på området och vidtog de ändringar i sina riktlinjer som kunde befinnas erforderliga. Motionen avstyrktes i denna del.

Pågående utredningar m. m.

Utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt har i uppdrag att utreda frågan om förstärkning av barns rättsliga ställning. Enligt direktiven bör särskild uppmärksamhet ägnas reglerna om vårdnad och umgängesrätt samt överflyttning av barn. Det har dock överlåtits åt kommittén att i stor utsträckning själv kartlägga problemområdet och ange i vilka ämnen lagändringar bör komma i fråga. Utredningen har hittills avgett två delbetänkanden. I det senaste av dessa – betänkandet (SOU 1979:63) Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m. m. – introducerar utredningen begreppet föräldraansvar. Föräldraansvaret skall såsom huvudregel vila på bägge eller en av föräldrarna. I denna del överensstämmer förslaget i princip med gällande ordning om

vårdnad. Liksom f. n. skall föräldraansvaret i vissa situationer kunna anförtros åt annan person. Förslaget innehåller i förhållande till gällande rätt i detta hänseende den nyheten att denne person inte behöver vara särskild förordnad förmyndare för barnet. Valet av en sådan person bör i stället grundas på om personen i fråga kan vara en bra ersättningsförälder för barnet.

Utredningens betänkande har remissbehandlats, men har ännu ej lett till lagstiftning.

Efter hemställan från riksdagen beslöt regeringen den 10 januari 1980 att till utredningen om barnens rätt överlämna en motion rörande reglerna om tillsynen av medel som tillhör barn vilka har omhändertagits för samhällsvård jämte lagutskottets betänkande över motionen (mot. 1978/79:2103, LU 1979/80:7, rskr 1979/80:72).

Samtidigt överlämnades dels en skrivelse från överförmyndaren i Uppsala, ställd till justitieministern, om tillsynen av medel som tillhör omhändertagna barn och dels en skrivelse från Föreningen Sveriges Överförmyndare, ställd till justitiedepartementet, rörande vissa av bestämmelserna i förmynderskapslagstiftningen.

I en promemoria den 1 juli 1981 har utredningen diskuterat de frågeställningar som tas upp i motionen, i lagutskottets betänkande och i ovannämnda skrivelser.

Enligt utredningens uppfattning skulle promemorian kunna bilda utgångspunkten för en vidare diskussion om huruvida det f. n. finns anledning att lagstifta om ökat skydd för barnets egendom eller om dessa frågor bör lösas i samband med en större översyn av förmynderskapslagstiftningen. Utredningen har ansett att frågan om inhämtande av synpunkter från andra myndigheter och organisationer bör avgöras av justitiedepartementet och har därför överlämnat promemorian dit.

I en skrivelse i juni 1981 till justitiedepartementet har Stockholms kommun föreslagit en ändring av bestämmelserna om kommunernas skyldighet att ersätta förmyndare för deras arbete. Kommunen föreslår att den omyndiges ersättningsskyldighet skall inträda när årsinkomsten överstiger två basbelopp eller värdet av tillgångarna överstiger tre basbelopp. Skrivelsen övervägs f. n. inom justitiedepartementet.

Inom departementet bereds f. n. även vissa andra frågor med anknytning till förmynderskapslagstiftningen.

Remissvar

Flertalet remissinstanser tillstyrker bifall till motionsyrkandena, *Sveriges advokatsamfund* utan särskild motivering. *Svenska kommunförbundet* anför att det vid förbundets kontakter med överförmyndare från olika delar av landet ofta har framhållits att förmynderskapslagstiftningen förorsakar problem i olika hänseenden och att en översyn av lagen är angelägen.

Stockholms tingsrätt och *Stockholms sociala centralnämnd* motsätter sig inte att den begärda utredningen kommer till stånd. *Göteborgs överförmyndarnämnd* tillstyrker bifall till yrkandet i motion 1980/81:1192 men anser det inte motiverat med en sådan översyn som begärs i motion 1979/80:230. *Statens handikappråd,* till vars yttrande *Riksförbundet FUB för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna* hänvisat i eget yttrande, tillstyrker att berörda regler ses över såvitt gäller utbildning av förmyndare och gode män, arvodering samt värdet av förmyndares och gode mäns insatser när det gäller personlig omvårdnad. Endast *hovrätten för Västra Sverige* avstyrker uttryckligen bägge motionsyrkandena, bl. a. med hänvisning till att ifrågavarande lagregler varit i kraft i endast drygt fem år.

Förfarandet vid tillsättning av god man och förmyndare

Stockholms tingsrätt anför inledningsvis att bestämmelserna i FB om vem som kan utses till god man inte är oklara. Av bestämmelserna i 18 kap. 5 § framgår tydligt nog vilka krav som ställs på en god man. När någon själv ansöker om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § eller vederbörande – efter ansökan av annan, vanligen överförmyndaren – gett sitt samtycke till förordnandet, har tingsrätten ej berett närmaste fränder tillfälle att yttra sig i ärendet. Tingsrätten anser att i dessa fall inhämtande av sådant yttrande i och för sig ej är erforderligt och med hänsyn till den personliga integriteten mindre lämpligt. I övriga fall har tingsrätten som praxis att i första hand bereda maken eller makan tillfälle att yttra sig. Finns ej sådan eller är denne själv föreslagen som god man tillfrågas myndiga barn, syskon eller syskonbarn. Detta förfaringssätt tillämpas endast då tingsrätten fått kännedom om de aktuella personernas namn och adress samt vidare under förutsättning att det kan ske utan märklig tidsutdräkt. Namn- och adressuppgifter erhålls ofta från kurator, om vederbörande är intagen på sjukhus. Ett lagfästande av denna praxis skulle enligt tingsrättens uppfattning vara befogat. – När ansökan har gjorts hos rätten att någon skall förklaras omyndig skall rätten normalt förordna biträde att bevaka dennes rätt i målet. Det är enligt tingsrätten nästan undantagslöst en jurist som förordnas till biträde. I dessa fall utfärdas föreläggande för den, vars försättande i omyndighet det är fråga om, att svara i målet. Relativt vanligt förekommande är att denne uppenbarligen inte förstår vad saken gäller eller skulle lida allvarlig skada av att få del av ansökningen. I dessa fall förordnar rätten god man som har till uppgift att i målet företräda vederbörande och bevaka dennes rätt. Normalt förordnas en advokat till god man. Tingsrätten bereder inte några anförvanter tillfälle att yttra sig i målet om omyndighetsförklaring. Enligt tingsrättens förmenande får biträdet respektive gode mannen själv avgöra om kontakt skall tagas med några anförvanter. Tingsrätten anser därför att det inte är befogat att införa regler som medför skyldighet för domstolen att i mål om omyndighetsförklaring höra närmaste fränder. –

Tingsrätten ställer sig även avvisande till tanken att införa skyldighet för domstol att underrätta anförvanter om vem som förordnats till god man alternativt förmyndare. – Den omständigheten att det föreligger konflikt mellan den som skall utses till god man och anhöriga till den för vilken han skall förordnas bör ej vara utslagsgivande för personvalet. Tingsrätten anser sig vid detta val främst böra beakta att den föreslagne gode mannen är den som bäst kan tillvarata vederbörandes intressen, i synnerhet om denne själv önskat få honom till god man. – Vidkommande frågan om en och samma person har tagit på sig alltför många godmanskap och förmynderskap har vid en genomgång av tingsrättens förmynderskapsbok kunnat konstateras att det förekommer ca 20 personer som har mer än tio uppdrag inskrivna vid tingsrätten. Det är en strävan hos tingsrätten att inte ge en och samma person alltför många uppdrag. Det är dock svårt att sätta någon bestämd gräns för hur många uppdrag som en och samma person kan förväntas fullgöra på ett tillfredsställande sätt. Ofta blir detta en fråga om hur mycket tid och krafter vederbörande kan anslå till uppdragen. Det finns nämligen personer som ägnar enbart sin fritid åt dessa uppdrag och andra som ägnar all sin tid åt dessa. Det förtjänar också att påpekas att det i ett storstadsområde som Stockholm finns problem med att ha överblick över hur många uppdrag var och en åtagit sig. En och samma person kan nämligen anlitas inte bara av Stockholms tingsrätt utan även av övriga tingsrätter inom regionen. Tingsrätten vill ej ifrågasätta att det i vissa fall kan uppkomma problem därigenom att alltför många förmynderskap och godmanskap samlas på en hand, men hur dessa problem skall kunna lösas genom lagstiftning synes tingsrätten ovisst.

Inte heller *hovrätten för Västra Sverige* anser att reglerna för vem som kan utses till god man är oklara. Stadgandet i 18 kap. 5 § FB bör enligt hovrätten vidare vara tillfyllest för att en person, som är olämplig på grund av för många uppdrag, inte förordnas till god man. Att överförmyndaren i de flesta fall skall beredas tillfälle lämna förslag på person lämplig för uppdraget gör enligt hovrätten vidare att gällande regler i än högre grad bedöms som tillräckliga. – Eftersom motiveringen till motionen grundar sig på påpekanden från kuratorshåll sluter sig hovrätten till att de regler motionärerna funnit otillfredsställande i första hand hänför sig till situationen när god man förordnas enligt 18 kap. 3 §. Någon skyldighet för domstolen att underrätta anhöriga till den för vilken god man förordnats enligt detta stadgande föreligger icke. Några bärande skäl för att ålägga domstolen en sådan skyldighet har hovrätten ej heller funnit. Den för vilken god man förordnats kan ju oftast själv underrätta sina anhöriga. Såvitt hovrätten erfarit blir anhöriga regelmässigt underrättade också på annat sätt, exempelvis av kurator om den för vilken god man förordnats vistas på vårdanstalt. Det bör enligt hovrätten också beaktas att den för vilken god man förordnats måhända inte alltid önskar låta sina anhöriga få reda på godmanskapet. – Med motiveringen att det kan hända att som god man utses en person som är i

konflikt med de anhöriga synes enligt hovrätten motionärerna vilja ge de anhöriga tillfälle yttra sig innan beslut om förordnande fattas. Hovrätten påpekar att vid förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § den för vilken god man förordnas regelmässigt själv skall godkänna personvalet. Att i sådant fall därutöver höra anhöriga, finner hovrätten knappast befogat. I de fåtal fall där krav på godkännande från den för vilken god man skall förordnas inte föreligger eller vederbörande ej kan höras, skulle talerätt för anhöriga möjligen kunna motiveras. Svårigheter torde emellertid uppstå att ange den krets av anhöriga som skulle ges talerätt. Sådan talerätt skulle vidare tynga handläggningen. Mot denna bakgrund men främst på grund av att överförmyndaren i angivna fall skall höras och att de närmast anhöriga äger föra talan om god mans entledigande, finns det enligt hovrätten inte tillräckliga skäl att göra den föreslagna översynen.

Svenska kommunförbundet anför att de i 18 kap. 5 § FB angivna kvalifikationerna "rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna" inte genom ändring av lagtexten torde kunna göras mera uttömmande. Förbundet framhåller att det ankommer på domstolen och överförmyndaren att pröva om föreslagen person är lämplig att förordnas till god man. Även om någon skyldighet för överförmyndaren att inhämta yttrande från anhöriga inte är föreskriven så förekommer detta i stor utsträckning i de fall annan än anhörig står som sökande eller hos överförmyndaren anmält att behov av god man föreligger (läkare och sociala myndigheter). Ett tillägg till 18 kap. 13 § innebärande att överförmyndaren, om det lämpligen kan ske, skall inhämta yttrande från maka och närmaste fränder, kan enligt förbundets åsikt vara motiverat.

Föreningen Sveriges Överförmyndare anser att de nuvarande kvalifikationsreglerna i 18 kap. 5 § inte bör ändras. Det är enligt föreningen ingen ovanlighet att anhöriga till huvudmän meddelar att de inte har blivit underrättade före godmanskapets anordnande. Detta torde bero på en olikartad behandling inom tingsrätterna. På grund av de olika uppfattningar som visar sig när det gäller valet av god man, anser föreningen det motiverat att införa en skyldighet för tingsrätterna att höra nära anhöriga i de fall där huvudmannen själv är förhindrad att lämna samtycke till godmanskapet. – Någon anledning att införa en gräns för hur många godmanskap en god man kan inneha föreligger inte. Överförmyndarna bereds nu tillfälle att lämna förslag på gode män och kan därigenom bevaka att inte samma person får flera uppdrag än som är lämpligt.

Göteborgs överförmyndarnämnd, som inte finner att reglerna om vem som skall utses till god man är oklara, framhåller att vägledande för vem som skall utses är huvudmannens intressen. Sedan släktskapsbestämmelsen hävts finns det enligt nämnden goda möjligheter att hitta lämplig förmyndare eller god man, som står huvudmannen nära. I ett stort antal fall är det dessutom lämpligt att söka god man eller förmyndare i släktkretsen. Avgörande är att det blir en person, som står huvudmannen nära och som är lämplig för

uppdraget. Allt detta framgår av lagtext och förarbeten, framhåller nämnden, som vidare anser att man inte i lag kan reglera hur många uppdrag en god man eller en förmyndare får ha. Uppdragens art varierar, liksom förmyndarnas och gode männens förmåga att sköta uppdragen. Nämnden anser att bestämmelsen i 11 kap. 13 § FB är tillräcklig, eftersom överförmyndaren genom denna alltid bereds tillfälle att yttra sig. Någon skyldighet att underrätta anhöriga om vem som utses till god man bör inte införas. Om den ändå införs bör skyldigheten att underrätta ligga hos tingsrätten.

Statens handikappråd understryker vikten av att för uppdraget väl kvalificerade förmyndare och gode män utses. Det bör enligt rådet bl. a. krävas kunskap om samhällets sociala omvårdnad och ekonomisk kunskap. Förmyndare och gode män som arbetar med personer som har psykiska handikapp måste ha gedigna kunskaper om sådana handikapp och vad de för med sig. Förmyndare och gode män måste därför ges en adekvat utbildning. Dessa av rådet i tidigare sammanhang framförda önskemål har inte tillgodosetts.

Svensk Kuratorsförening konstaterar att en av orsakerna till att god man förordnas är att en sjuk person har behov av bistånd med att bevaka sin rätt eller sörja för sin person. Det är enligt föreningen framför allt inom sjukvården dessa behov upptäcks och en anmälan om god man till överförmyndaren aktualiseras. På de flesta sjukhus kontaktas kurator rutinmässigt för en ekonomisk och social utredning i dessa ärenden. Kurator gör en bedömning av biståndsbehovets omfattning och diskuterar med patient och anhörig om lämplig god man. Om ärendet förberetts på detta sätt när en anmälan lämnas till överförmyndaren för vidare handläggning, undviker man de brister i informationen som motionären pekat på. Överförmyndaren har enligt föreningens uppfattning större möjligheter att efter en utförlig utredning göra en bedömning av lämplig form för omvårdnad och att till rätten lämna förslag på god man. Föreningen anser det inte vara lämpligt att en person har flera förordnanden som god man i fall då den enskilde kräver mer personlig omvårdnad. Eftersom ett godmanskap till sitt innehåll och sin omfattning kan vara mycket varierande är det enligt föreningens uppfattning dock olämpligt att maximera antalet godmansförordnanden för varje person. Det är bekant för föreningen att det är svårt att rekrytera personer till uppdrag som god man. Genom att sprida information om vad ett godmanförordnande innebär kan man motivera fler medborgare att åtaga sig en stimulerande samhällsuppgift, anser föreningen.

Förutsättningarna för omyndighetsförklaring

Hovrätten för Västra Sverige ansluter sig i sak till vad lagutskottet anfört i denna fråga i sitt betänkande 1977/78:2. Motionären synes enligt hovrätten genom den nu aktuella motionen, utöver vad hon framhållit i den motion som blev upphovet till lagutskottets nämnda betänkande, vilja möjliggöra

omyndighetsförklaring på fler grunder än dem som nu gäller. Genom att motionären hänvisar till rättsfallet NJA 1977 s. 201 kan man enligt hovrättens mening förmoda att hon önskar införa en bestämmelse liknande den som gällde före 1974 års reform och enligt vilken omyndighetsförklaring skulle äga rum, om vederbörande genom slöseri eller annan grov vanvård av sin egendom eller eljest genom otillbörligt förfarande med avseende på egendomen äventyrar sin eller sin familjs välfärd. I samband med att denna föreskrift togs bort yttrade föredragande statsrådet att det var en alltför långtgående åtgärd att omyndigförklara en person endast av den anledning att han var slösaktig. Lagutskottet – enligt vilket bestämmelsen tedde sig föråldrad – gav uttryck åt samma uppfattning och tillade att det i de avsedda fallen i regel torde vara helt tillfyllest med förordnande av god man. Hovrätten finner att de skäl som angetts av statsrådet och lagutskottet alltjämt är bärande. Därtill har hovrätten erfarit att gällande bestämmelser över huvud taget i regel är tillfyllest men att svårbehandlade fall, liknande dem som beskrivs i sistnämnda rättsfall, kan förekomma. Dessa tycks emellertid sällsynta och har, såvitt hovrätten har fått sig bekant, i praktiken inte lett till några allvarliga missförhållanden.

Stockholms tingsrätt konstaterar att tingsrätten efter de nya lagreglernas ikraftträdande den 1 januari 1976 endast i två fall har ogillat ansökan om omyndighetsförklaring med motivering att det varit tillfyllest att god man enligt 18 kap. 3 § FB förordnas. I båda fallen har ansökningarna gjorts av Stockholms överförmyndarnämnd. Nämnden har härefter ej ånyo ansökt om omyndighetsförklaring av någon av dessa två personer. I endast ett fall har nämnden ansökt om omyndighetsförklaring och som stöd för sin ansökan åberopat att godmanskap inte fungerat. Tingsrätten förklarade sedermera vederbörande omyndig.

Föreningen Sveriges Överförmyndare anser att den nuvarande utformningen av 10 kap. 1 § FB är olycklig. Även om grund för en omyndighetsförklaring föreligger skall domstolarna pröva om "det icke är tillräckligt med att god man förordnas". De rekvisit som gäller för omyndighetsförklaring kommer på detta sätt att överföras till reglerna om god man i 18 kap. 3 § FB, vilket enligt föreningen torde vara ovanligt i svensk lagstiftning. Enligt föreningens uppfattning bör 10 kap. 1 § utformas så att paragrafen endast anger grunderna för omyndighetsförklaring. På motsvarande sätt bör 18 kap. 3 § endast ange de villkor som skall vara uppfyllda för att god man skall kunna förordnas.

Göteborgs överförmyndarnämnd anser sig kunna tillstyrka att en utvärdering sker av reglerna om förmynderskap och godmanskap med hänsyn till det växande antal åldringar som finns i landet och den därmed beräknade ökade användningen av godmansinstitutet. Enligt nämndens mening bör utvärderingen dock koncentreras till frågor om den gode mannens rättsliga ställning vid konflikt mellan huvudmannens och gode mannens handlande. Hur en sådan konflikt skall lösas finns f. n. inte angivet i lag. Nämnden anser att

godmansinstitutet fungerat över förväntan väl. Endast i enstaka fall – högst fem fall årligen – har nämnden behövt ingripa med yrkande om omyndighetsförklaring. Rättstillämpningen motsvaras av det synsätt som kommit till uttryck i rättsfallen NJA 1978 s. 350 och NJA 1981 s. 291. I enlighet med den uppfattning som ligger bakom 10 kap. 1 § söker man andra utvägar innan man tillgriper omyndighetsförklaring eller förordnande av god man. Det innebär att sådana ingripanden många gånger dröjer eller inte blir aktuella förrän t. ex. en fastighetsförsäljning föranleder därtill. God man eller förmyndare söks i första hand inom den krets av anhöriga eller goda vänner som intresserat sig för den som förordnandet avser.

Stockholms sociala centralnämnd framhåller att ärenden i vilka det kan bli aktuellt med omyndighetsförklaring eller ansökan om förordnande av god man till största delen handläggs av sociala distriktsnämnden. Det rör sig i det stora flertalet distrikt om ett fåtal ärenden. Handläggningen av dessa ärenden har dock visat att det vore lämpligt med någon form av uppföljning av de fall där god man eller förmyndare förordnats. Många gode män och förmyndare känner sig utlämnade och utan stöd från myndigheterna i sitt uppdrag. Det skulle dessutom underlätta, framför allt för gode män, om det i samband med förordnandet gavs en adekvat beskrivning av uppdraget. Förvaltningens erfarenhet är att det i många fall förordnas god man för personer som egentligen saknar rättskapacitet och borde omyndigförklaras. Detta gör att förordnandet inte tillräckligt effektivt skyddar klienten från att bli vilseledd av släktingar, bekanta eller andra. I många fall, där i och för sig förutsättningarna för förordnande om god man är uppfyllda, ger klienten i fråga någon tjänsteman vid socialförvaltningen fullmakt att företräda honom eller henne. Därigenom uppnås den fördelen att en fortlöpande kontakt upprätthålls mellan socialförvaltningen och den som företräder klienten. Ofta åtar sig f. ö. samma person godmansuppdraget.

Socialstyrelsen erinrar om att det i socialstyrelsens kungörelse 1971 (nr 29) om viss ändrad lydelse av styrelsens kungörelse 1970 (nr 67) om förvaltning av privata medel m. m. för vissa patienter finns särskilda regler för omhändertagande och förvaltning av psykiskt sjuka eller psykiskt utvecklingsstörda patienters tillgångar i samband med sjukhusvistelse. Genom kungörelsen har sjukvården i den aktuella frågan ålagts ett stort ansvar. Befattningen med förvaltningsgöromålen har omgärdats med betydande rättssäkerhetsföreskrifter. I anslutning härtill har även Landstingsförbundet efter samråd med socialstyrelsen utfärdat närmare anvisningar och rekommendationer för den kamerala hanteringen av de ärenden som uppkommer inom sjukvården. Inom socialstyrelsen har nyligen tillsatts en arbetsgrupp som under hösten 1981 skall undersöka vissa ytterligare möjligheter att i anslutning till gällande regler tillgodose patienternas intresse av en i sin helhet individuellt inriktad förvaltning av deras medel. Förvaltningen av ifrågavarande patienters medel ger som helhet ett betydande mått av trygghet till följd av berörda bestämmelser. I förekommande fall sker ett visst

samarbete mellan sjukhus och förmyndare/god man. – Enligt 31 § 3 p. sjukvårdskungörelsen (1972:676) åligger det överläkare att anmäla till överförmyndaren när intagen person kan antas behöva förmyndare eller god man, samt när intagen icke längre bör vara omyndigförklarad. I allmänhet undviker man dock så långt möjligt att söka få en patient omyndigförklarad. Godmansinstitutet ger i stället ofta praktiska möjligheter att på ett ändamålsenligt sätt klara patienternas problem. Många gånger behöver inte heller ett godmanskap anlitas, nämligen om patienten inte har alltför stora tillgångar och exempelvis ett s. k. kontaktmannaskap kan etableras mellan en medlem av vårdpersonalen och patienten. Socialstyrelsen vill emellertid inte bestrida att sådana problem som motionärerna berör mycket väl kan bli aktuella i fråga om de förmynderskap och godmanskap som avser psykiskt sjuka inom sluten vård. Socialstyrelsen framhåller vidare att den i serien Socialstyrelsen anser har givit ut en skrift "Förmyndare, god man, kontaktperson" (1978:1) som behandlar frågor om förmynderskap m. m. när det gäller utvecklingsstörda. Skriften har medfört en avsevärd minskning av antalet förfrågningar från personal inom verksamheten med omsorger om psykiskt utvecklingsstörda rörande behandlingen av hithörande frågor. Socialstyrelsen anser emellertid att detta inte hindrar att en översyn/utvärdering av reglerna kan vara befogad.

Statens handikappråd understryker att de regler som gällde före den 1 januari 1976 bottnade i en gången tids förhållanden, då det framstod som ett samhällsintresse att den enskilde förfogade över tillräckliga medel för sitt uppehälle och inte föll samhället till last vid t. ex. sjukdom eller åldrande. I dagens sociala trygghetssystem gör sig enligt handikapprådet sådana synpunkter givetvis icke gällande med samma styrka. Det framstod därför som välmotiverat att möjligheten till omyndighetsförklaring inskränktes. Enligt rådets uppfattning saknas skäl att frångå nu gällande ordning att omyndighetsförklaring endast skall ske på grund av psykiskt handikapp och därav föranledd oförmåga att vårda sig eller sin egendom. I första hand bör möjligheten av godmanskap övervägas. Godmanskap kan enligt handikapprådet användas även i de fall som åsyftas i Inger Lindquists motion då en person kan behöva stöd och hjälp mot otillbörliga påtryckningar från närstående eller andra personer. Erfarenheterna av godmanskap enligt 18 kap. 3 § FB är övervägande goda. Emellertid föreligger enligt rådets uppfattning skäl till översyn av reglerna om förmynderskap och godmanskap i vissa avseenden.

Svensk Kuratorsförening framhåller att de nya reglerna om förmynderskap är fria från de värderingar som präglade den tidigare lagen samt har en strävan att bevara människans integritet. För många medborgare har lagen inneburit en positiv förändring genom att den givit en ökad möjlighet till hävande av omyndighetsförklaring. Att återfå full rättshandlingsförmåga har haft god psykologisk effekt för många människor. Omyndighetsförklaringarna har minskat kraftigt och i stället har godmansförordnandena ökat.

Lagens restriktiva hållning till omyndighetsförklaringar har medfört att överförmyndare och anhöriga försökt finna andra möjligheter till stöd och skydd för den enskilde. – Föreningen erinrar om att kuratorer inom sjukvården ofta kommer i kontakt med långvarigt sjuka, som är i behov av hjälp för vården av sina angelägenheter. Flertalet av de långvarigt sjuka kan på grund av sitt hälsotillstånd inte ge samtycke till god man. Hos denna grupp är risken för kolliderande rättshandlingar och påverkan obefintlig. Föreningen anser att förordnande av god man är fullt tillräckligt i dessa fall, och föreningens erfarenhet är att godmansförordnandena inte medfört några problem. Skulle den enskilde vägra samtycke till förordnande av god man, trots att ett visst behov av god man föreligger, kan man oftast vidta andra åtgärder som av den enskilde upplevs som mindre ingripande. När det gäller den ekonomiska förvaltningen kan planering ske i samråd med bank eller socialförvaltning. – Föreningen anser sig ha övervägande positiva erfarenheter av de nya reglerna trots att en liten grupp personer i vissa situationer kanske inte har fullt rättsskydd. En utvärdering av lagen enligt motionärens förslag vore enligt föreningen dock värdefull. Man kunde då få en uppfattning om huruvida lagens brister i realiteten medfört svårigheter för överförmyndarna vid handläggningen av den aktuella typen av ärenden.

Övriga frågor

Flera remissinstanser tar upp den genom motion 1979/80:230 aktualiserade frågan rörande sådan förteckning av tillgångar som avses i 18 kap. 9 § FB.

Två remissinstanser, *Svenska kommunförbundet* och *Svensk Kuratorsförening*, tillstyrker motionsförslaget i denna del och anser följaktligen att det bör krävas att vittne skall närvara när förteckningen uppgörs eller när den gode mannen första gången går in i lägenhet, öppnar bankfack m. m. Kuratorsföreningen finner att det innebär större rättssäkerhet både för gode mannen och huvudmannen om det fastställs att vittne måste närvara vid dessa tillfällen. *Föreningen Sveriges Överförmyndare* anser att det i och för sig är otillfredsställande att en god man inte behöver ha vittne med sig när han första gången besöker huvudmannens bostad, öppnar bankfack m. m. Misstankar om oegentligheter har också i flera fall riktats mot gode mannen. Att genom lagstiftning komma till rätta med dessa problem synes föreningen ogörligt, men föreningen har ingen erinran mot en utredning om möjligheterna till vittnes närvaro.

Övriga remissorgan som yttrat sig i frågan – *hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt* och *Göteborgs överförmyndarnämnd* – är mer kallsinniga till motionsförslaget. Hovrätten har inte erfarit att sådana missförhållanden förevarit att skäl föreligger att kräva vittnes närvaro. Tingsrätten finner att föreskifter som skulle innebära skyldighet för förmyndare eller god man att medtaga vittnen i nu avsedda situationer måhända vore önskvärda,

men att det torde stöta på stora svårigheter att tillämpa dem i praktiken. Överförmyndarnämnden avstyrker förslaget utan närmare motivering.

Några remissinstanser tar upp frågan om arvode och annan ersättning till förmyndare och god man.

Hovrätten för Västra Sverige uppger sig ha erfarit att det av Kommunförbundet rekommenderade taxesystemet för arvoden till förmyndare tillämpas allmänt, såväl vad gäller arvode till förmyndare som till god man, att arvodets storlek i de flesta fall inte är av avgörande betydelse för den som åtager sig uppdrag – vilket enligt hovrätten f. ö. ej heller synes önskvärt – och att det är ytterst sällsynt att den ersättningsberättigade för talan mot arvodesbeslutet. Med beaktande härav och mot bakgrund av vad lagutskottet anfört i sitt betänkande 1977/78:2 i denna fråga synes arvodesfrågan enligt hovrättens mening ha lösts tillfredsställande.

Föreningen Sveriges Överförmyndare anser det vara olyckligt om arvodena fastläggs i lagtexten. I stället bör de lokala överförmyndarna/överförmyndarnämnderna söka påverka de kommunala beslutsfattarna att fastställa sådana taxor, att lämpliga personer kan åtaga sig förordnanden som god man. *Göteborgs överförmyndarnämnd* framhåller att nämnden i annat sammanhang påtalat att arvodesreglerna i 15 kap. 19 § FB m. fl. lagrum bör bli föremål för revision. Nämnden finner det inte rimligt att ersättning för arvode och utgifter skall utgivas av kommunen, när huvudmannens tillgångar uppgår till 69 200 kr. Kommunens betalningsansvar borde i denna del begränsas. *Statens handikappråd* konstaterar att den arvodessättning som tillämpas i de flesta kommuner och som grundar sig på rekommendationer av Kommunförbundet är för låg för att locka kvalificerade personer till uppdrag som förmyndare och gode män. Det finns enligt rådets uppfattning anledning att se över reglerna i dessa hänseenden.

Utskottet

Utskottet behandlar i detta betänkande två motioner rörande förmynderskapslagstiftningen. I motion 1979/80:230 begärs en översyn av reglerna om godmanskap och i motion 1981/82:1192 ett tillkännagivande om en skyndsam utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap.

Gällande bestämmelser på förmynderskapsrättens område återfinns i 9–20 kap. föräldrabalken (FB). Bestämmelserna reformerades år 1974 (prop. 1974:142, LU 1974:38). Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1976. Reformen innebar bl. a. att grunderna för omyndighetsförklaring begränsades samtidigt som möjligheterna ökade att förordna god man för den som behöver bistånd i ekonomiska eller rättsliga angelägenheter eller i vården om sin person. En person kan numera förklaras omyndig endast om han på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. Lagen saknar sålunda motsvarighet till den möjlighet som tidigare fanns att utverka

omyndighetsförklaring om någon genom slöseri eller annan grov vanvård av sin egendom eller eljest genom otillbörligt förfarande med avseende på egendomen äventyrade sin eller sin familjs välfärd. Även om förutsättning föreligger för omyndighetsförklaring får sådan åtgärd inte tillgripas om hjälpbehovet kan tillgodoses genom att god man förordnas eller bistånd i vården lämnas på annat mindre ingripande sätt. När det gäller förmyndarens uppgifter innebar reformen att förmyndaren inte bara skall syssla med ekonomisk förvaltning utan också sörja för den omyndiges person. Vidare gjordes vissa ändringar i reglerna om inskrivning av förmynderskap varjämte överförmyndarens uppgifter vidgades. Även på det organisatoriska området genomfördes betydelsefulla ändringar. Kommunerna fick sålunda möjlighet att i stället för överförmyndare utse överförmyndarnämnd. Reglerna om ersättning till överförmyndare och förmyndare ändrades. Överförmyndarverksamheten skall numera helt bekostas av kommunen. Även förmyndararvodet skall i vissa fall betalas av kommunen, nämligen när den omyndigförklarades årsinkomst inte överstiger två basbelopp eller när värdet av hans tillgångar inte överstiger fyra basbelopp. Svenska kommunförbundet har utfärdat närmare riktlinjer för principerna för arvodering av förmyndare och gode män.

I motion 1192 anförs bl. a. att 1974 års lagstiftning i tillämpningen lett till icke godtagbara lösningar i en del hänseenden. Genom att utrymmet för omyndighetsförklaringar har minskat ger lagen inte längre skydd åt dem som kan behöva hjälp mot påtryckningar av närstående eller andra personer. Motionären anser vidare att reglerna om godmanskap bör ses över i vissa delar. Exempelvis bör man, mot bakgrund av svårigheterna att rekrytera lämpliga gode män, undersöka hur arvodes- och ersättningsbestämmelserna tillämpats i praktiken. Vidare bör man försöka få till stånd ett system som innebär att anhöriga underrättas om ett tilltänkt godmansförordnande.

I motion 230 görs gällande bl. a. att reglerna om vem som får utses till god man är oklara. Motionärerna framhåller att till god man ibland utses en person som är i konflikt med anhöriga till huvudmannen eller som har för många godmanskap. I motionen ifrågasätts vidare om inte vittnen bör närvara när gode mannen förtecknar huvudmannens tillgångar och skulder, går in i huvudmannens lägenhet eller öppnar hans bankfack.

Utskottet vill inledningsvis erinra om att utskottet vid 1977/78 års riksmöte, med anledning av motionsyrkanden om en ny översyn av förmynderskapsreglerna i vissa avseenden, med tillfredsställelse konstaterade att antalet omyndighetsförklaringar efter den 1 januari 1976 sjunkit kraftigt. Huvudsyftet med 1974 års lagstiftningsreform hade enligt utskottets mening därmed uppnåtts. Remissbehandlingen av de två nu aktuella motionerna har visat att antalet omyndighetsförklaringar fortfarande ligger på en låg nivå och att den enskildes hjälpbehov oftast har kunnat tillgodoses på annat sätt, exempelvis genom att god man förordnats. Att det i allmänhet är tillräckligt med ett godmansförordnande kan illustreras av det faktum att

Stockholms överförmyndarnämnd sedan de nya bestämmelserna trätt i kraft endast i ett fall har begärt att få en person omyndigförklarad vid Stockholms tingsrätt med motiveringen att godmanskapet inte fungerat.

Även om huvudsyftet med 1974 års reform uppnåtts och de nya reglerna i allmänhet synes ha fungerat väl har dock i olika sammanhang viss kritik framförts mot lagstiftningens innehåll. Vid remissbehandlingen av motionerna har sålunda flera remissinstanser gjort gällande att reglerna om omyndighetsförklaring och om godmanskap i vissa hänseenden är oklara och inte ger de tillämpande myndigheterna tillräcklig vägledning. Så har ansetts vara fallet beträffande bestämmelserna om förordnande av god man i den situationen att det kan föreligga risk för s. k. kolliderande rättshandlingar mellan huvudmannen och gode mannen. I någon mån belyses problemet av utgången i rättsfallet NJA 1981 s. 291, där skiljaktiga meningar yppades om möjligheterna att häva en omyndighetsförklaring och i stället förordna god man. I motionerna och remissyttrandena har även framhållits att bl. a. reglerna om ersättning till förmyndare och gode män kan behöva ses över. Sistnämnda fråga har också aktualiserats av Stockholms kommun i en särskild skrivelse till justitiedepartementet. Även andra spörsmål med anknytning till förmynderskapslagstiftningen övervägs f. n. i departementet med anledning av skrivelser från myndigheter och organisationer.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att det nu kan vara motiverat med en närmare utvärdering av bestämmelserna i FB om förmynderskap och godmanskap. Syftet med utvärderingen bör vara att kartlägga de problem som yppat sig i tillämpningen av bestämmelserna. Bl. a. bör undersökas i vad mån skyddet för sjuka eller handikappade personer kan behöva förstärkas. Vad utskottet anfört med anledning av motionerna bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Hemställan

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motionerna 1979/80:230 och 1980/81:1192 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört om en utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap.

Stockholm den 13 oktober 1981

På lagutskottets vägnar
LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Bernt Ekinge (fp), Inger Lindquist (m), Ivan Svanström (c), Elvy Nilsson (s), Arne Andersson i Gamleby (s), Martin Olsson (c), Ingemar Konradsson (s), Owe Andréasson (s), Marianne Karlsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Margot Håkansson (fp), Margareta Gard (m), Ingrid Segerström (s) och Göran Allmér (m).